

Vila jako prototyp. Drážďanská kancelář Lossow & Kühne a „typizované projekty“ vilové architektury na severu Čech

Alena ŘIČÁNKOVÁ; Jaroslav ZEMAN

ABSTRAKT: Příspěvek sleduje tvorbu drážďanského ateliéru Lossow & Kühne, jehož četné realizace najdeme také na území severních Čech, mimo jiné i díky existenci jediné pobočky ateliéru mimo Německo, otevřené v roce 1925 v Liberci. Pozornost je upřena zejména na podrobnou analýzu rodinného bydlení, především vilové architektury, jejíž investoři pocházeli z řad vysokých společenských vrstev, přičemž často se jednalo o průmyslníky židovského původu. Tato generace toužila po individuálním bydlení, které by nejen poskytovalo dostatek komfortu a praktičnosti, ale zároveň splňovalo požadavky reprezentace. Ideálním spojením se stal znovuoobjevený stavební typ vily, který současně zosobňoval atraktivní a žádané architektonické zadání. Na základě studia realizací sledovaného ateliéru je patrné, že autoři ve 20. letech dospěli k určitému prototypu, inspirovanému barokním zámččkem, který následně variovali pro různé stavebníky. Daný způsob projektování lze zároveň považovat za dobově moderní, neboť můžeme hovořit o stavební skupině odvozené ze základního, standardizovaného typu. Návrh lze nejrozumnějšími způsoby variovat, uspokojit tak výraznou poptávku a zároveň udržet jednotu, na první pohled rozpoznatelný charakter staveb a autorský „rukopis“. Architektonické a řemeslné kvality sledované skupiny meziválečných vil nicméně autoři článku vnímají jako ohrožené, a to i vzhledem k absenci památkové ochrany. Předkládaný text vychází ze studie Jaroslava Zemana *Mezi tradicí a modernitou – tvorba ateliéru Lossow & Kühne v severních Čechách* (Fontes Nissae, 2011, s. 131–184), zaměřuje se ale primárně na projekty individuálního bydlení.

KLÍČOVÁ SLOVA: obytná architektura; vila; Lossow & Kühne; Drážďany; Liberec; Jablonec nad Nisou; Ústí nad Labem; tradicionalismus; meziválečná architektura

The villa as a prototype. Dresden office of Lossow & Kühne and “typified projects” of villa architecture in North Bohemia

ABSTRACT: The article traces the work of the Dresden studio of Lossow & Kühne whose numerous projects can also be found in North Bohemia, due to, among other things, the existence of the only branch of the studio outside Germany, opened in Liberec in 1925. The focus is particularly on a detailed analysis of family housing, especially villa architecture, whose investors came from the high social classes, often industrialists of Jewish origin. This generation longed for individual housing that not only provided sufficient comfort and practicality, but also met the requirements of representation. The ideal combination was the rediscovered villa building type which at the same time embodied an attractive and desirable architectural assignment. A study of the studio's projects shows that in the 1920s the authors arrived at a prototype, inspired by the Baroque chateau, which they subsequently varied for different builders. This design method can also be considered as contemporary, since we can speak of a building group derived from a basic, standardised type. The design can be modified in various ways to satisfy a distinct demand while maintaining the unifying (and at first sight recognisable) character of the buildings and the author's signature style. However, the architectural and craftsmanship qualities of the group of interwar villas under study are perceived by the authors of the article as endangered, also due to the lack of heritage property protection. The submitted article is based on Jaroslav Zeman's study *Between tradition and modernity - the work of the Lossow & Kühne studio in North Bohemia* (Fontes Nissae, 2011, pp. 131–184), but focuses primarily on individual housing projects.

KEYWORDS: residential architecture; villa; Lossow & Kühne; Dresden; Liberec; Jablonec nad Nisou; Ústí nad Labem; traditionalism; interwar architecture

Moderní industriální společnost stvořila nového objednavatele – sebevědomého průmyslníka, zaštiťovaného dostatečným kapitálem, praktickým podnikatelským vhladem, kulturním zájemem a přiznačnou snahou o sebeaprezentaci. Tento „aristokrat“ nové doby nezdědil titul ani rezidenci po předcích, přirozeně tedy toužil po zbudování sídla, které by splňovalo požadavky pohodlného rodinného bydlení a zároveň odkazovalo k jeho společenskému postavení. Ideální propojení praktičnosti, reprezentace a pohodlí nabýzela v široké škále právě vilová architektura. Stěžejní rozvoj znovuobjeveného stavebního typu s antickými kořeny spadá do přelomu 19. a 20. století.¹ Díky silící poptávce prosperující průmyslnické a podnikatelské klientely už vila „není okrajovou záležitostí, jaká se přenechávala stavebním praktikům, a stává se stejně atraktivním úkolem, jako byl donedávna palác či zámek“, představuje „nejběžnější architektonickou zakázku“.² James S. Ackerman dokonce 19. století nazývá obdobím demokratizace vilové architektury. Rychle bohatnoucí stavebníci neměli vždy dostatek potenciálu k definování konkrétních požadavků na formu a styl nového domu. Při vytváření projektů rodinného bydlení tak architekti získávali nezvykle volné pole působnosti.³

V souladu s principy anglického halového domu, do střední Evropy přenesenými díky spisům Hermanna Muthesia, se na přelomu století razí novátorský model – vily se staví zevnitř ven. Koncepte skladby vnitřního prostoru, budovaná na základě individuálních potřeb stavebníka, dává v závěru vzniknout fasádě, která obaluje vnitřní jádro coby výslednice přesahu interiéru do exteriéru. Rozvinutí principů daného uvažování, zálibu v otevřeném prostoru a v rušení hranic mezi interiérem stavby a jejím okolím můžeme sledovat také v architektuře pozdějších funkcionalistických vil, z jejichž fasád lze často velmi jasně a zřejmě vyčíst využití jednotlivých místností.⁴ Námi sledované severočeské stavby, u nichž je ozvěna anglického halového domu patrná, ovšem přinášejí o mnoho tradičnější přístup v oblasti architektonického uvažování. Pokud bychom se pokusili obecně charakterizovat jeho základní princip, pak se jako nejpriznačnější jeví silný sklon k hierarchizaci, která svébytně ovládá všechny úrovně plánování vilových novostaveb od seskupování a vrstvení základních hmot přes řazení vnitřního prostoru až ke kompozici pohledových fasád. Zcela jasně zde tedy zaznívá inspirace barokní zámeckou architekturou, okořeněná klasicizujícími tendencemi, pro severočeskou stavební tradici tak typickými.

Na základě podrobné stavební analýzy rodinného bydlení z ateliéru Lossow & Kühne do-

chážíme navíc ke zjištění, že autoři vytvořili prototyp vily inspirované barokním zámečkem, který následně variovali pro různé stavebníky.⁵ Jak bychom mohli daný prototyp popsat a proč se v takové míře uplatnil?

Zaměříme-li se na řešení fasád větších, tedy patrových vil z 20. let, je patrné, že pohledová průčelí jsou komponována se striktní symetrií ústřední hmoty, s akcentem na střední osu a zvýrazněným pianem nobile, jejichž kombinace vyzdvihuje monumentalitu vizuálního působení stavby. Vily jsou osazeny podélně k přístupovým komunikacím, často se zahradním předpolím, jehož síť parkových cest navazuje na přísnou symetrii fasády. Nezastupitelnou roli tedy hraje předpolí objektu, které podporuje pompézní účín exteriérové stěny, často završené pádnou linií mansardové střechy. Z řešení pohledové fasády je patrné, že slouží jako okázalá kulisa, jejímž úkolem je upoutat a zaujmout, na rozdíl od fasád bočních či zahradních, na nichž již striktní osovost není nutně dodržována, naopak se zde objevují asymetricky situovaná intimnější arkádová loubí či zimní zahrady.

V půdorysném a hmotovém řešení interiéru sledujeme další řadu styčných prvků. Ústřední prostor vily představuje vždy rozsáhlá vstupní hala se schodištěm do patra, na niž navazují reprezentativní místnosti jídelny, knihovny, pánského a dámského salonu, přičemž každá z nich je řešena individuálně: podélná místnost s osovými vstupy na terasu, čtvercová místnost opět s okny na středních osách, místnost se segmentovým proskleným rizalitem nebo půlkruhově uzavřená zimní zahrada. Tyto základní půdorysné modely jsou v jednotlivých vilách vždy provázovány s ústřední centrální halou a do každého z nich vede také z haly samostatný vstup. V patře se pak většinou uplatňuje trojtraktové řešení se střední chodbou, z níž se vstupuje do jednotlivých ložnic a do hygienického zázemí.

Funkčně jsou vily logicky a opět téměř vždy shodně děleny na část užívanou rodinou majitele, tedy střední a pravou část půdorysu, levá je pak určena pro zázemí služebnictva a obsluhu domu. Každá z částí má své komunikační propojení: zdobné schodiště centrální haly a menší, utilitárněji řešené schodiště pro služebnictvo. Systém řazení místností podporuje hladký každodenní provoz domu – kuchyň sousedí s jídelnou, místnost pro vychovatelku s dětským pokojem, šatna se vstupním prostorem, byt domovníka se samostatným vstupem na zahradu. Část pro rodinu a část pro služebnictvo jsou tedy prakticky blízké, zároveň také hierarchicky oddělené a mohou fungovat i samostatně.

Důraz je kladen na pohodlí a dostatečné hygienické zázemí, vily mají zajištěn ohřev vody,

prostorné a světlé koupelny, toalety a kuchyně. Pamatováno je také na tepelný komfort, běžným se stává systém centrálního vytápění, doplněný kachlovými kamny v patře a krbem v ústřední hale, jehož funkce je ovšem, s přihlédnutím k rozsáhlosti prostoru, spíše symbolická. Dobově aktuální jsou železobetonové konstrukce užívané především v partiích zakládání sklepů, v nadzemních částech se objevují železobetonové překlady rozsáhlejších místností v kombinaci s klasickým zdívkem. Zpracování povrchů fasád odpovídá rozšířené módě tzv. tvrdých omítek a umělého kamene. Lokálně tradiční jsou naopak žulové obklady, zdobené prvky se koncentrují například v uměleckořemeslném řešení okenních mříží.

Uplatnění vil z tvorby Lossow & Kühne spadá přibližně do poloviny 20. let, kdy byl již ateliér plně etablován a měl za sebou řadu prominentních zakázek. Nebylo neobvyklé, že stavebník měl již vypracován návrh od místního architekta, raději ale přistoupil ke změně hotové koncepce a návrh nově zadal expozituře drážďanské firmy,

■ Poznámky

1 Počátky vily coby stavebního typu nalézáme v antickém Římě. Latinský výraz *villa* označoval dům na venkově, případně statek, který se odlišoval od domu městského (*aedes*). Z původní formy se posléze vyvinuly dva obecné typy – *villa urbana* a *villa suburbana*. Provedení některých římských vil mělo reprezentativní charakter, většinou se ovšem jednalo o objekty s rozsáhlým hospodářským dvorem a zemědělskými plochami (*villa rustica*). Vilová architektura v podstatě zaniká po pádu Římské říše a objevuje se znovu v období renesance, v němž označuje venkovské či příměstské sídlo, opět spjaté se zajištěním zemědělské produkce, která ovšem nevyklučovala luxusní stavební provedení obytné části. Během 18. století nacházíme již vily nejen v Itálii, ale i v dalších evropských zemích, jako vily jsou pak označovány i menší stavby budované pro movité majitele. 19. století přináší rozsáhlou produkci vilové architektury, budované ve městech i na venkově, částečně určené k trvalému bydlení, částečně k lovu či jiným kratochvím. Obecně se jedná o solitérní objekty stavěné v plánovaném upraveném přírodním prostředí. Geoffrey Tyack, *Villa*, in: Jane Turner (ed.), *The dictionary of art*, díl 32, New York 1996, s. 540–556.

2 Jindřich Vybíral, *Reissigova vila v Brně a reforma rodinného domu po roce 1900 = The Reissig Villa in Brno and the Reform of the Family House After 1900*, Brno 2011, s. 9.

3 James Sloss Ackerman, *The Villa: Form and Ideology of Country Houses*, Princeton 1990, s. 253–254.

4 Rostislav Švácha, *Od moderny k funkcionalismu: proměny pražské architektury první poloviny dvacátého století*, Praha 1995, s. 310.

5 Alena Řičáňková – Jaroslav Zeman, *Stavebně-historický průzkum, Schubertova vila v Hrádku nad Nisou*, Liberec 2016, s. 49.

Obr. 1. Nádraží v Lipsku na propagační pohlednici, které kancelář zasílala svým klientům. SOA Litoměřice, pobočka Most, fond Josef Riedel.

Obr. 2. Krásná Lípa, hlavní průčelí vily Eduarda Hielleho. Foto: autoři, 2020.

jak ještě uvidíme v následujícím textu. Patřilo patrně k dobrému tónu bydlet ve vile, která na jednu stranu navazuje na lokální tradice, zároveň je ale dílem uznávaných nadregionálních tvůrců. V návalu zakázek zvolili architekti cestu nejmenšího odporu. Velmi dobře rozpoznali tradičněji orientovaný vkus objednavatelů a zároveň, dle doložené korespondence, uměli schopně prosadit vlastní a v podstatě neměnnou koncepci.⁶ Ta je založena na pojetí vily co by zámečku vsazeného do parkově upravené zahrady, který ovšem poskytuje plně komfortní bydlení. Zadost je tak učiněno reprezentativnímu vyznění, které kalkuluje se symetrickým řešením a sází na stěžejní význam pohledových os. Ty protínají také interiér a logicky provazují vnitřek stavby s jejím okolím. Hierarchizace místností odpovídá historickým vzorům, novodobou přidanou hodnotou jsou tzv. „cosy corners“, dlužno ovšem připomenout, že se zde uplatňují téměř dvacet let po jejich největším střeoevropském boomu, zprostředkovaném obytnou anglickou architekturou.

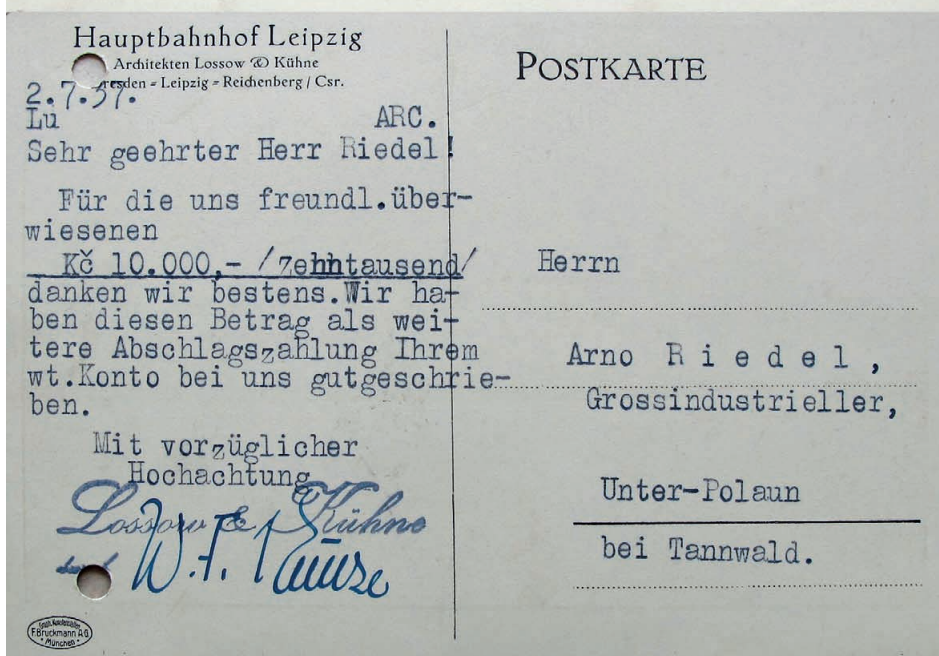
Ateliér Lossow & Kühne

Zakladatelem kanceláře byl William Lossow (21. července 1852 Glachau – 24. května 1914 Heidelberg), který si po studiu na drážďanské polytechnice (dnešní Technische Universität Dresden) zřídil v roce 1880 samostatnou praxi s Hermannem Viehwegerem (14. srpna 1846 Grünhain – 4. prosince 1922 Drážďany). Tvorba tandemu Lossow & Viehweger se poměrně záhy dopracovala ke kultivovanému pojetí historismu, navazujícímu především na silné barokní tradice saské metropole a pruský klasicismus reprezentovaný Carlem Gotthardem Langhanssem, Friedrichem Gillym a Heinrichem Gentzem. Tyto vlivy jsou patrné např. u dvojice hal lipského nádraží, která má blízko k Langhansovu zbořenému divadlu v Postupimi. Reprezentativním příkladem raného tvůrčího období je zaniklé Ústřední divadlo (Zentraltheater Dresden) z let 1898–1900 s opulentní fasádou od Otto Heina,⁷ neorománský katolicko-evange-

■ Poznámky

⁶ SOA Litoměřice, pobočka Most, Fond Josef Riedel, sklárny a rafinerie, Dolní Polubný, vila v Kružíně, inv. č. 250, kt. 45.

⁷ Central-Theater Dresden. Architekten: Lossow & Viehweger, in: Wilhelm Kick (ed.), *Moderne Neubauten IV*, Stuttgart 1902, tab. 21–22.

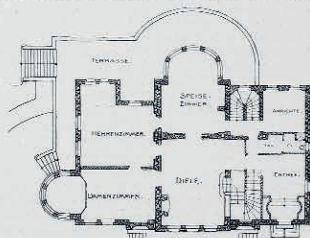

PROFESSOR LOSSOW UND MAX H. KÜHNE – DRESDEN.

VILLA DIR. SCHNEIDER-ZITTAU. HAUPTANSICHT.

VILLENBAUTEN VON LOSSOW UND KÜHNE.

Den bekannten Dresdner Architekten Lossow und Kühne ist das bleibende Verdienst zuzusprechen, unter den ersten in Dresden neuzeitliche Gestaltungsweise eingeführt und weiter ausgebildet zu haben. Ihre Villenbauten und Innenräume, die hier gezeigt wurden, sind gesunde ausgereifte Leistungen, die nichts mehr zeigen von dem früheren, allgemeinen Überschwang dieses Stils, der einst ihm so viele Gegner erwarb, sondern ruhige, völlig abgeklärte Schöpfungen, die etwas Vorbildliches und damit auch Bleibendes besitzen. Die Abbildungen dieses Heftes führen zunächst den Umbau oder vielmehr Erweiterungsbau der Villa des Fabrikdirektors Hermann Schneider in Zittau vor, den die Architekten, da er in der Nachbarschaft prätentiger, alter Bäume entstehen sollte, gleichfalls etwas Großes und Monumentales zu geben versucht haben. Sie haben dies vor allem durch die Größe der Verhältnisse, wie auch durch eine gewisse Geschlossenheit und Einfach-

PROF. LOSSOW U. M. KÜHNE. GRUNDRISS D. VILLA SCHNEIDER.

heit der Form erreicht. Monumental wirkt gleich der ein wenig vorspringende Mittelteil der der Straße zugekehrten Seite: durch beide Stockwerke steigt hier, wie der Grundriß zeigt, dahinter eine große Diele auf. Eine große, ganz einfach gehaltene Loggia öffnet sich dann vor den Fenstern des Schlafzimmers nach der anderen Seite dem Garten zu, der von dem Dresdner Garteningenieur Grossmann angelegt worden ist. Frischling ist dann der Eintritt in die hohe Diele. Sie eröffnet sich zur Seite zu einem hohen, luftigen Treppenhaus, über das sich ein großer, mächtiger Bogen wölbt, und das oben durch gewölbte Fenster den Blick ins Billardzimmer frei läßt. Die Einfassung des Treppenhauses besteht aus braunem Eichenholz, die Decke zeigt braune Balken mit grünen, golden eingefärbten Feldern; die Wände sind in Putzfärb gehalten. Sonst ist aus diesem Hause nur noch der Lörker des Herrenzimmers wiedergegeben, der seine Traulichkeit vor allem durch das

DIELE IN DER VILLA DIREKTOR HERMANN SCHNEIDER-ZITTAU. ARCHITEKTEN PROFESSOR WILLIAM LOSSOW UND MAX HANS KÜHNE – DRESDEN. SCHNITZEREI: RUDOLF BORN – DRESDEN.

3

Obr. 3. Dvojstrana revue Innendekoration z roku 1911, věnovaná vilám ateliéru Lossow & Kühne s vyobrazením domu Hermanna Schneidera v Žitavě. Innendekoration XXII, 1911, č. 5, s. 214–215.

lický „dvojkostel“ sv. Martina, tzv. Garnisonkirche v Drážďanech-Albertstadtu (1896–1900) a především rozsáhlý neobarokní komplex drážďanské uměleckoprůmyslové školy a muzea (1901–1907). V severních Čechách je kancelář Lossow & Viehweger autorem výstavné vily průmyslníka Eduarda Hielleho v Krásné Lípě (1885–1887). Vzájemná spolupráce však neměla dlouhého trvání, skončila v roce 1906, kdy se Lossow stal ředitelem výše zmíněné drážďanské uměleckoprůmyslové školy a angažoval do kanceláře svého zetě Maxe Hanse Kühna (3. června 1874 Drážďany – 9. července 1942 tamtéž), žáka Paula Wallota.

První a nejznámější společnou realizací je monumentální budova hlavního nádraží v Lipsku, na jehož stavbu byla v roce 1906 vypsána soutěž, které se zúčastnilo na 76 architektů (mj. Hermann Billing a Wilhelm Vitali z Karlsru-

he, Fritz Klingholz z Cách, Conrad Heidenreich s Paulem Michelem z Berlína-Charlottenburgu a Emil Lorenz z Hannoveru)⁸. Stavbu lipského nádraží, dodnes největší hlavové stanice v Evropě, financovali dva samostatní investoři, Saská královská státní dráha a Pruská královská železnice. To následně ovlivnilo podobu novostavby se dvěma identickými halami, kdy každá z drah spravovala svou polovinu nádraží. Forma hlavové stanice byla zvolena záměrně, aby nádražní budova mohla být postavena co nejblíže centru města. První cenu získali nakonec dva soutěžící – firma Lossow & Kühne a Jürgen Kröger z Berlína, autor nádraží v Metách, který předložil plán *Wahrheit, Klarheit, Licht und Luft*. Komise složená ze zástupců obou subjektů financujících stavbu se nakonec přiklonila k realizaci návrhu kanceláře Lossow & Kühne s mottem *Licht und Luft*. Kladně byl hodnocen zejména pečlivě připravený a vypracovaný projekt a reprezentativní, monumentální řešení vstupních hal.⁹ Americký historik umění Arthur Upham Pope (1881–1969), specialista na perskou architekturu, se o lipském hlavním nádraží vyjádřil nejen se zvlášť-

ním uznáním, ale dokonce ho označil za nejkrásnější stavbu moderního Německa.¹⁰ Na projektu se podílel rovněž mladý Rudolf Bitzan a následný spor o autorství vyvrcholil jeho odchodem z kanceláře v roce 1907. Pikantní je v této souvislosti fakt, že několik následujících let úzce spolupracoval s Lossowovým bývalým společníkem Hermannem Viehwegerem.¹¹

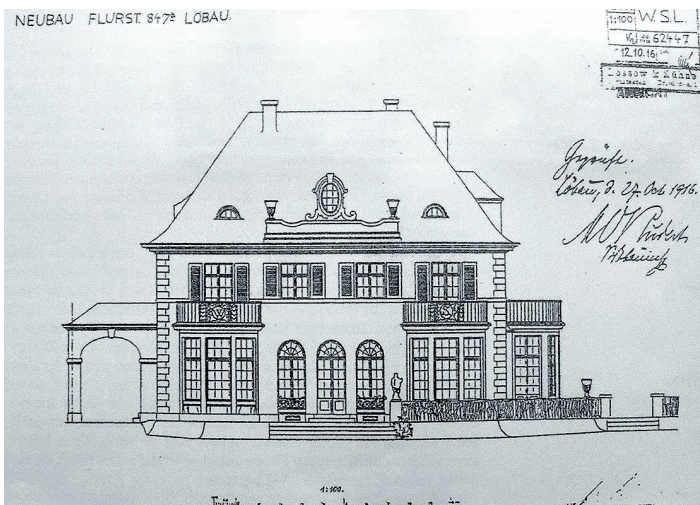
■ Poznámky

⁸ Hans Vollmer, Der Wettbewerb um ein Empfangsgebäude des Leipziger Hauptbahnhofs, *Kunstgewerbeblatt*, č. 11, 1907, s. 209–216.

⁹ Wettbewerb für Entwürfe zum Empfangsgebäude auf dem neuen Hauptbahnhof Leipzig, *Zentralblatt der Bauverwaltung* XXVII, 1907, č. 55, s. 370–372. – Das neue Empfangsgebäude auf dem Hauptbahnhof in Leipzig, *Zentralblatt der Bauverwaltung* XXXII, 1912, č. 37, s. 229–335.

¹⁰ Werner Hegeman, *Architekten Lossow & Kühne Dresden*, Berlin 1930, s. X.

¹¹ Podrobněji k osobnosti Rudolfa Bitzana viz Jaroslav Zeman, Rudolf Bitzan, pozapomenutý spolutvůrce tváře Sudet, *Fontes Nissae*, 2009, s. 21–58.

4

5

Obr. 4. Nerealizovaný projekt vily Schminke v Lobavě. Stiftung Haus Schminke, Löbau.

Obr. 5. Strobachova vila ve Velkém Šenově (1930). Archiv obce Velký Šenov.

Vítězství v soutěži otevřelo ateliéru dveře k dalším zakázkám a portfolio realizovaných staveb bylo mimořádně široké; zahrnovalo divadla, lázně, industriální objekty, sakrální stavby, výstavní pavilony i projekty individuálního bydlení. Kancelář stojí např. za souborem evangelických secesních kostelů z let 1907–1913 v Krušných horách (Kipsdorf, Oberbärenburg, Zinnwald) či pozoruhodnou Novou synagogou ve Zhořelci (1909–1911).¹² Krátce nato vznikaly další významné realizace, obchodní komora (1911) a Královské divadlo (Staatsschauspiel Dresden 1910–1913) v Drážďanech, Bienertův mlýn v Drážďanech-Friedrichstadtu (1912–1914) nebo obchodní komora v Plavně (1914–1915).

Nedílnou součástí činnosti kanceláře byla již od počátku také účast na řadě architektonických soutěží. Kromě již zmíněného nádraží v Lipsku se jednalo např. o německé velvyslanectví ve Washingtonu (1914), hlavní nádraží v Sofii (1918) a zejména prestižní mezinárodní soutěž na nové sídlo *Chicago Tribune*.¹³ Zakladatelské období firmy ukončila smrt Williama Lossowa v roce 1914. Kancelář sice pokračovala pod nezměněným jménem, ale již pod vedením Maxe Hanse Kühna. V roce 1936 se stal Kühnovým spolupracovníkem Josef von Lamatsch (22. září 1900 Przemysl – ? Frankfurt nad Mohanem), který převzal celkové vedení firmy v roce 1941.¹⁴ Ateliér byl složitým organismem, který sice svým jménem zastřešovali oba významní architekti, ale spolu s nimi se na zakázkách podílelo i množství mladých spolupracovníků. Proto je mnohdy takřka ne-

možné u některých realizací určit autorský vklad konkrétní osoby, což je také důvodem, proč se i u konzervativnějších architektů můžeme setkat s progresivními projekty, vybočujícími z jejich dosavadní tvorby. Jednalo se nicméně o běžnou praxi, známou již od středověku.¹⁵

Vedle těchto rozsáhlých projektů vznikaly i menší realizace vil – kromě domovských Drážďan, kde měla v této oblasti prakticky monopol, firma působila zejména v Sasku a Lužici, mj. v Žitavě, kde postavila vilu ředitele mechanické tkalcovny Hermanna Schneidera (1908) spolu s rezidencí textilního průmyslníka Alfreda Morase (1906), či v Lobavě (nerealizovaný projekt vily Schminke z roku 1916, později postavené ve stylu aerodynamického funkcionalismu Hansem Scharounem).¹⁶

Právě projekty individuálního bydlení představovaly významnou a finančně nejlukrativnější část tvorby ateliéru. Kancelář v oblasti vilové zástavby navrhovala prakticky typové projekty, vycházející z podoby barokních zámečků, které se záhy staly jednou z jejích poznávacích značek. Až na méně časté specifické zakázky převládají víceméně dva základní typy – přízemní vila s obytným podkrovím (nerealizovaná vila Rity Mahlové v Liberci, vila Arno Riedla v Kružíně) a větší patrová vila (Löblova vila v Jablonci nad Nisou, Jakobova vila v Liberci, Strobachova vila ve Velkém Šenově). V dispozičním řešení je patrný vliv anglického halového domu, zprostředkovaný střední Evropě Hermannem Muthesiem, a komfortní pojetí interiérů, přičemž zvláštní důraz byl kladen zejména na hygienické zařízení. Vstřícný a do jisté míry pragmatický postoj ateliéru k zakázkám a klientele dobře vystihuje Kühnův výrok: „Takt, takt a senzitivita ke klientovi, jeho jedinečným potřebám, možností a zároveň empatie k místu a přizpůsobení se stávajícímu okolí.“¹⁷ Tato působivá skrumáž „starého s novým“ navíc vy-

■ Poznámky

12 Erich Haenel, *Kleine Kirchen im Gebirge*, *Die Kunst* XX, 1917, s. 288–298.

13 Ernst Spindler, Wettbewerb „Botschaftsgebäude für Washington“, *Berliner Architekturwelt* VI, 1914, s. 305–325. – Lossow & Kühne (Max Hans Kühne) Dresden. Planung zum Bahnhof in Sofia, *Wasmuths Monatshefte für Baukunst* VII, 1922, s. 363–364.

14 Lamatsch byl absolventem drážďanské techniky. Po dokončení studií působil v letech 1927–1929 u Dominika Böhma v Kolíně nad Rýnem a následně přešel do ateliéru Lossow & Kühne, v němž byl činný až do jeho zániku.

15 Výstižně ji popisuje Karel Honzík: „Těmto námezdním silám se ve Francii říkalo ‚negři‘. Když jste ve Francii poloviny třicátých let mluvili s mladými architekty o díle některých renomovaných architektů, dozvídali jste se s překvapením, že to jsou vlastně díla ‚negrů‘. Stávalo se, že z kancelářů podnikatelských firem najednou vycházely moderní návrhy, jejichž faktura Vás překvapila. To byla práce ‚negrů‘ v pozadí. Pan podnikatel nestačil úplně pokazit návrh, talent ‚negrův‘ pronikal na povrch. Ve třicátých letech se překvapivě modernizovali bývalí oficiální projektanti, jejichž dřívější manýrou byla směs ze zbytků klasicismu, zjednodušené secese a nepochopeného kubismu. Teď najednou vystupovali jako ‚rozumní funkcionalisté‘. Shledali totiž, že některá funkcionalistická díla, jejichž realizace byly prosazeny přes všechny překážky, nacházejí na veřejnosti stále větší uznání. Ale odkud se vzala náhlá schopnost oficiálních pracovníků pracovat novou metodou? Od ‚negrů‘. Vždyť nebylo vzácným případem, že samostatný architekt-projektant byl vlastně především akvizitorem, že byl stále na cestách, v čekárnách, v barech, v budoárech a k vlastní tvůrčí práci se nedostal. Tu za něj konali ‚negři‘.“ Karel Honzík, *Ze života avantgardy*, Praha 1963, s. 146.

16 Hermann Muthesius, *Landhaus und Garten*, München 1907, s. 43–45. – Ernst Zimmermann, *Villenbauten von Lossow und Kühne*, *Innendekoration* XXII, 1911, č. 5, s. 214–219.

17 Architektur Ausstellung Hans Max Kühne, *Reichenberger Zeitung*, 17. 1. 1932, s. 7.

hovořela konzervativnímu vkusu českých Němců, kteří vždy vzhlíželi s obdivem ke „staré vlasti“. Nejednalo se však o pouhé přejímání a míšení prvků, ale o osobitý tvůrčí přístup, podpořený navíc perfektní znalostí historické architektury a jejích principů.

Velká obliba těchto forem souvisela s místní stavební tradicí, odvolávající se na lokální, pozdně barokní a klasicistní architekturu „kolem roku 1800“, jež představovala významný inspirační zdroj. Vyznačovala se „jednoduchým a často přeci tak překvapivě noblesním uspořádáním a členěním hmot se skromným, ale přece vždy jemným vycítěním ozdoby umístěné na správném místě“ a byla chápána jako součást místní identity.¹⁸ Navíc odkazovala ke kořenům prosperity pohraničních oblastí, z čehož pramenilo také její neotřesitelné postavení. Mezi lokálními autory se tento směr nejvýrazněji uplatnil již na počátku 20. století v tvorbě libereckých architektů Maxe Kühna a Heinricha Fanty, především pak v jejich koncepci „moderního barokního stylu“.¹⁹ Architekti svébytně kombinují barokní a pozdně klasicistní prvky, na jejichž základě hledají ideální, neměnné, nadčasové formy. Historické slohy pro ně nepředstavují závazný kánon, ale poskytují inspirativní platformu pro vytváření soudobých modelů, budovaných v souladu s dokonalou znalostí architektury předešlých století. Zásadní význam poznání historických vzorů v lokálním kontextu a snaha o přirozené navázání na ně jsou patrné také v teoretických textech zmíněného Maxe Kühna. „Je třeba se seznámit s krásami domácí architektury a vážit si jich i v dnešní době. Na základě těchto poznatků pak zralé a odvážně stavět a bránit zničení dobrého obrazu našich měst a vesnic údajně moderními budovami, jak dnes často můžeme vidět. Stále více a více je proto třeba čerpat z domácí architektury, přičemž škoda, kterou může tento přístup způsobit, nemůže být zdaleka tak velká, jakou přináší časté užívání nevhodných nebo špatně pochopených motivů.“²⁰ Můžeme tak hovořit mnohdy téměř o kontextuální architektuře, jejíž výhodou bylo citlivé a organické zapojení novostaveb do starší zástavby. „Novodobým“ vkladem tedy neměl být šok z nezvyklého a neznámého, nýbrž schopnost navázat na předešlé a stávající. Werner Hegemann v této souvislosti výstižně podotýká, že Max Hans Kühne „je nositelem velké tradice předválečného období, která má dnes stejně odpůrců jako přátel, ale která nepochybně vytvořila hodnoty, jež přetrvávají i po odeznění některých současných módních trendů“.²¹

Vyhledávaný ateliér v průběhu své více než šedesátileté existence (1880–1945) zároveň ovlivnil řadu mladých severočeských tvůrců, kteří zde získali praxi – za všechny lze jmeno-

vat Rudolfa Bitzana, Heinricha Persta, Paula Spielmanna či Ernsta Müllera.

Tvorba ateliéru na severu Čech a zrod liberecké pobočky

Prvním významným projektem realizovaným v severních Čechách je přádelna Johann Priebsch Erben A. G., tzv. Obnovená, ve Smržovce z let 1909–1912.²² Návrh byl posléze publikován v časopise *Der Architekt*, nicméně se jménem libereckého rodáka Heinricha Persta, který působil v kanceláři jako projektant.²³ Elegantní klasicizující budova patří k nejkrásnějším ukázkám industriální architektury severních Čech. Dominantním prvkem průčelí je asymetricky situovaná vstupní schodišťová věž se dvěma bočními rizality, obsahujícími šatny a toalety, krytá kýlovou střechou. Fasády rytmičují pilastry a centrální partii věže oživují hodiny s bohatým štukovým rámem. Zajímavým technickým prvkem je protipožární vodojem se sprinklerovým zařízením v horní části věže.

Další severočeské projekty pocházejí až z 20. let. Prvním byla Schubertova vila v Hrádku nad Nisou, jejíž plány jsou datovány 16. 4. 1924, což znamená, že se jedná o nejstarší známou poválečnou zakázku na severu Čech.²⁴ Úzké vazby k severním Čechám souvisely s lukrativními zakázkami u místních průmyslníků a také s geografickou, kulturní a jazykovou blízkostí pohraničních oblastí. Příliv zakázek vedl ke zřízení liberecké pobočky v roce 1925, jediné mimo Německo. Kancelář sídlila zprvu na Vavřincově vrchu (Laurenziberg 1, zbořeno), později (od roku 1930) v Sokolské (Turnerstrasse 27, zbořeno) a konečně v Jablonecké ulici (Gablonzers Strasse 10).²⁵ Jejím vedoucím a hlavním architektem se stal Franz Wenzel Kunze, který předtím pracoval v trutnovské expozituře stavební firmy Pittel & Brausewetter.²⁶

Projekty individuálního bydlení

Volba Liberce nebyla náhodná, a to s ohledem na jeho neoficiální pozici „hlavního města“ českých Němců, kterou si udržel navzdory snahám konkurentů v čele s dynamicky se rozvíjejícím Ústím nad Labem. Zároveň se jednalo o pragmatický krok, neboť se tímto způsobem podařilo obejít protekcionistickou politiku vůči zahraničním architektům. Jejich angažování chápali místní architekti jako ohrožení svých pozic a stejně jako čeští kolegové usilovali o omezení jejich činnosti. Velmi dobře to ilustruje dobový skandál, za kterým stála liberecká pobočka uměleckého spolku Metznerbund, která se ostře ohradila vůči zadávání architektonických zakázek říšskoněmeckým architektům. Jednalo se o zakázku na vilu textilního průmyslníka Adolfa Jakoba v Husově ulici.²⁷ Ateliér v tomto případě upravil starší, nereali-

Obr. 6a-b. *Hrádek nad Nisou, hlavní průčelí vily Oswalda Schuberta před rekonstrukcí (2014) a po celkové obnově (2020). Foto: autoři.*

Obr. 7. *Hrádek nad Nisou, vila Oswalda Schuberta, hala se schodištěm. Foto: autoři, 2014.*

Obr. 8. *Liberec, zaniklý dům čp. 190-I na Vavřincově vrchu, první sídlo pobočky ateliéru. Archiv autorů.*

Obr. 9. *Dobová reklama liberecké pobočky ateliéru. Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg 1925.*

zovaný projekt místního architekta Ferdinanda Elstnera, člena liberecké pobočky Metznerbundu. To mělo posléze soudní dohru, neboť se Elstner soudil s firmou Jakob o částku ve výši 159 478 Kč a 90 haléřů vzhledem k poskytnutí projektu třetí osobě a nezaplacení honoráře. Spolek Metznerbund se přiklonil k Elstnerovi a protestoval proti zadání zakázky ateliéru. Tato skutečnost se podepsala současně i na vzhledu domu, který poněkud vybočuje z produkce kanceláře a na němž je stále dobře čitelný Elstnerův rukopis. Vklad ateliéru Lossow & Kühne se projevil zejména v dispozičním ře-

■ Poznámky

18 Jan Mohr, O rodinném domu před sto lety, in: *Sborník Severočeského muzea – Acta Musei Bohemiae Borealis, Historia* 14, 2006, s. 122.

19 Kapellenbau „Beim Bilde“, *Reichenberger Zeitung*, 25. 3. 1906, s. 5.

20 Max Kühn, Über bodenständige Architektur in Reichenberg, *Wiener Bauindustrie Zeitung* XXVI, 1909, s. 132–133.

21 Hegeman, *Architekten Lossow & Kühne Dresden* (pozn. 10), s. VII.

22 Spinnerei-Anlage der Herren Johann Priebsch Erben, Untermorchenstern i. B., *Der Industriebau* II, 1911, č. 13, s. 2–3.

23 To se ovšem neobešlo bez reakce kanceláře, která redakci zaslala prohlášení architekta Heinricha Persta, kde konstatuje, že autorská práva náleží výlučně ateliéru. Entwurf für eine Baumwollspinnerei. Architekt Heinrich Perst, Wien, *Der Architekt* XVI, 1910, s. 88, tab. 80–81. – *Der Architekt* XVII (příloha), 1911, s. 22–23.

24 Angela Hartmann, *William Lossow / Max Hans Kühne. Zwei Architekten monographien* (Dissertation, Bauhaus-Universität Weimar), Weimar 2006, s. 280.

25 *Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg 1931*, Reichenberg 1930. – *Adressbuch der Gauhauptstadt Reichenberg 1941/1942: Anhang: Neuester Plan der Gauhauptstadt*, Reichenberg 1941.

26 SOA Litoměřice, pobočka Most, Fond Josef Riedel, sklárny a rafinerie, Dolní Polubný, vila v Kružíně, inv. č. 250, kt. 45.

27 Architektur Ausstellung Hans Max Kühne, *Reichenberger Zeitung*, 17. 1. 1932, s. 7. – Magistrát města Liberce, Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 939-I.

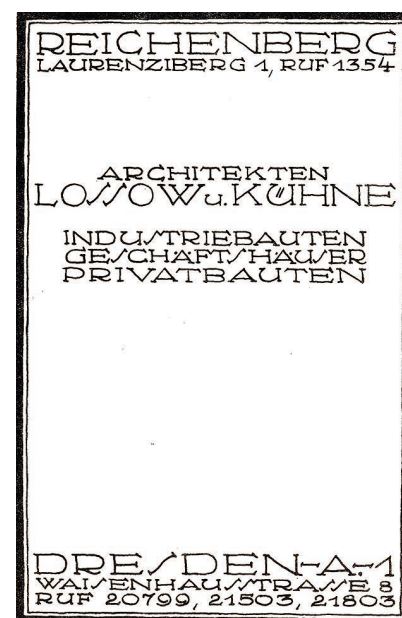
6a

8

6b

9

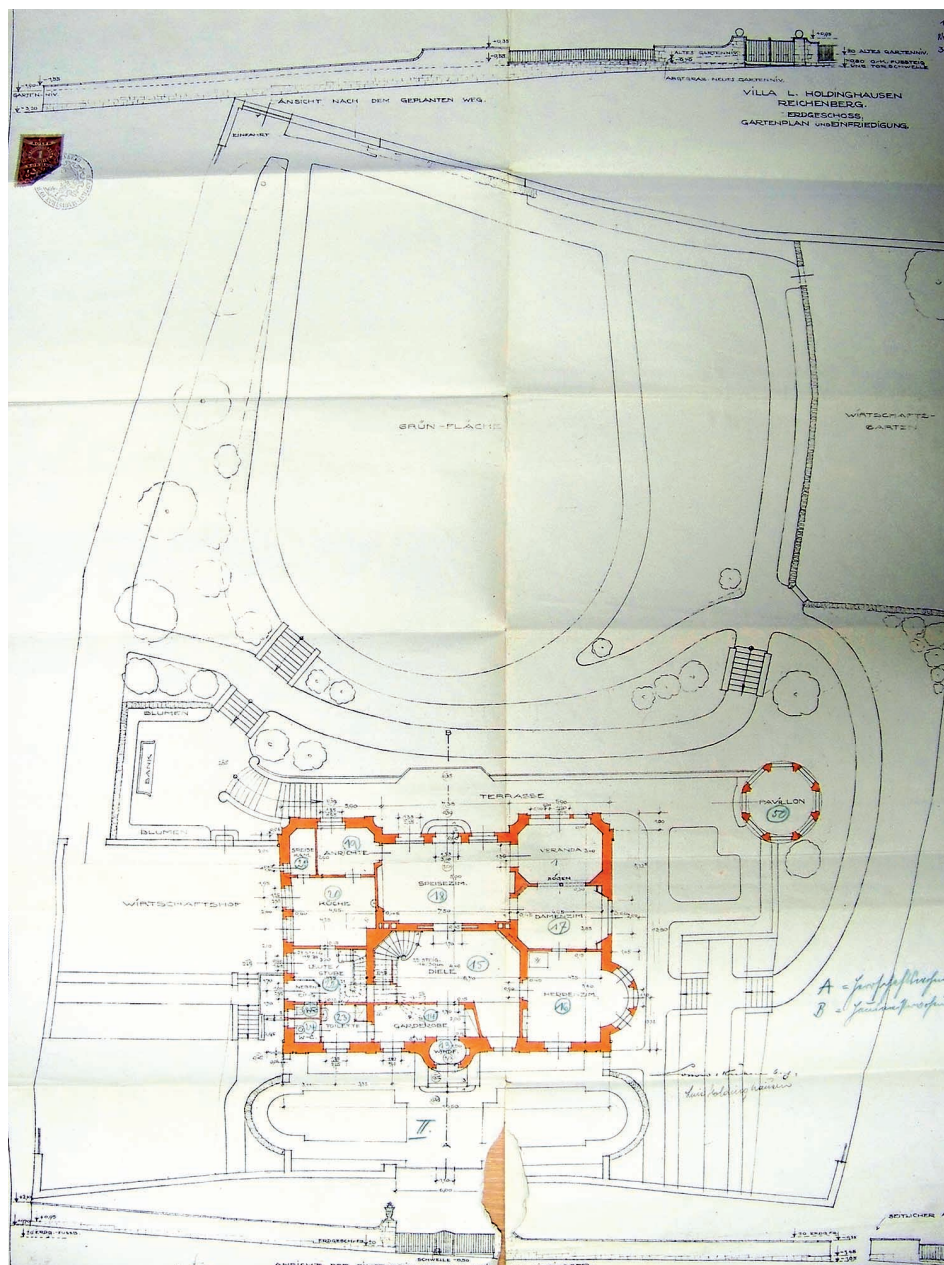
7

10a

10b

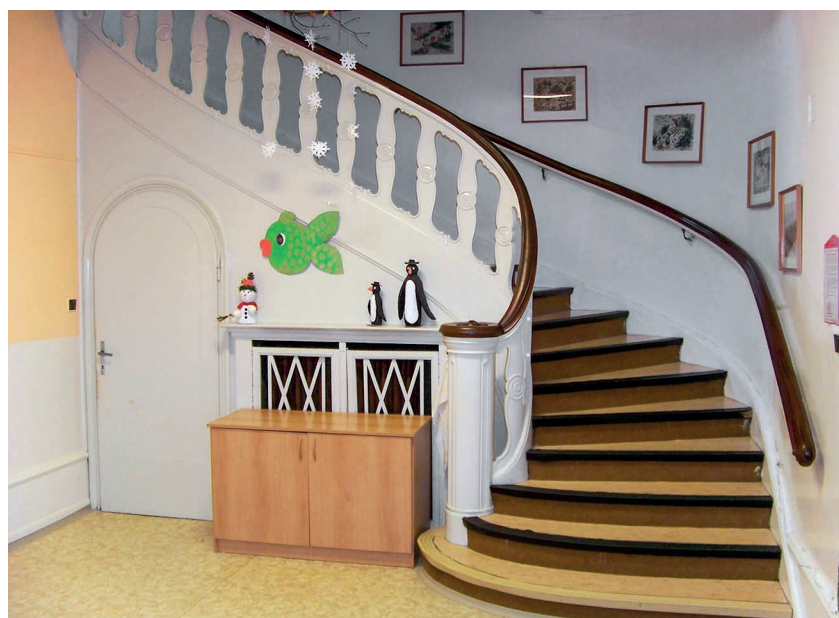
11

Obr. 10a. Liberec, vila Oskara Jakoba čp. 954-I v Klášterní ulici krátce po dostavbě. Werner Hegemann, Architekten Lossow & Kühne Dresden, Berlin 1930.

Obr. 10b. Vila Oskara Jakoba, současný stav. Poměrně zdařile obnovené fasády památkově nechráněné vily degraduje nevhodně zvolená barevnost, kompletní výměna okeních výplní za plastové či střešní krytina z hliníkového plechu. V rámci interiéru pak došlo k zániku celé řady hodnotných původních prvků. Foto: autoři, 2021.

Obr. 11. Liberec, vila Luize Holdinghausenové čp. 184-V v Husově ulici, původní plánová dokumentace, půdorys přízemí s rozvrhem zahrady. MML, ASÚ.

Obr. 12. Liberec, vila Luize Holdinghausenové, hala se schodištěm. Foto: autoři, 2008.

12

šení, kdy byl aplikován oblíbený typ halového domu.

Takřka současně firma realizovala další novostavbu, tentokrát již zcela ve své režii (třebaže i zde byl Elstner autorem staršího nerealizovaného projektu) pro dalšího člena rodiny, Oskara Jakoba, v Klášterní ulici.²⁸ S největší pravděpodobností zde získala navrch snaha o okázalou sebe prezentaci, podpořená vzájemnými styky s průmyslníky na obou stranách hranice.

Racionálně řešený půdorys a uspořádání jednotlivých místností poskytovaly obyvatelům domu vysoký standard bydlení. Kromě užitečných prostor (kotelna, garáž, dílna, uhelný sklep a dřevník) se v suterénu nacházel byt domovníka a vinný sklípek. Ústředním prostorem domu se stala centrální vstupní hala s reprezentativním schodištěm do patra, z níž se vcházelo do jednotlivých místností. Nejzajímavější je atypický polygonální nárožní čajový pavilon se zimní zahradou a venkovní terasou nad garáží, přístupný spojovacím krčkem z jídelny, se kterou sousedila velká kuchyň s přípravnou. Luxusním technickým zařízením byl drobný provozní výtah, sloužící k přepravě pokrmů připravených v kuchyni do patra. Patro náleželo k privátní zóně rodiny. Z tohoto důvodu byl hlavní vstup do rohového pokoje pro hosty z vedlejšího schodiště. Společný prostor pro hosta i rodinu majitele představovala snídaněová místnost, situovaná mezi hostinským pokojem a ložnicí. Samostatnou jednotku v rámci patra pak tvořila kancelář s pracovnou a temnou komorou. Stylovým východiskem exteriérů byl oblíbený neoklasicismus s řadou elegantních prvků (dekorativní vázy a mříže, půlkruhové střešní vikýře, zubořez, štukové festony). Vilu obklopovala původně rozsáhlá, náročně upravená zahrada²⁹ a celkový dojem podtrhovala malebná skladba hmot – půlkruhový arkýř s přílbou střešou, polygonální čajový pavilon a značně převyšovaná valbová střecha. Význam vily dokládá i fakt, že byla publikována ve výpravné monografii *Architekten Lossow & Kühne Dresden*, vydané roku 1930 v prestižní edici *Neue Werkkunst*, ke které napsal úvodní studii význačný historik umění Werner Hege-³⁰

Třetí libereckou vilu představuje rezidence Luize Holdinghausenové čp. 184 v Husově ulici, přičemž realizací byl pověřen poměrně netradičně jablonecký stavitel Max Daut.³¹ Symetrické hlavní průčelí, které vykazuje řadu styčných prvků s budovou zbořeně dráždanské obchodní komory, člení pilastry. Dominantní prvek představuje osově umístěný vstupní balkonový portikus s plastickou výzdobou ve stylu art deco a mohutná mansardová střecha s barokně profilovaným štítem s otevřeným frontonem.

Nedílnou součástí náročných fasád tvoří kvalitní uměleckořemeslné detaily (soubor okenních mříží, lucernová mříž nadsvětlíku, balkonový plot, půlkruhová vikýřová okna). Honosnému průčelí se přizpůsobuje i reprezentativní, takřka „zámecké“ předpolí. Přísně symetrická je rovněž kompozice zahradního průčelí s před-
sazenou terasou. Vnitřní dispozice vychází z halového domu. Kolem ústředního prostoru jsou seskupeny jednotlivé obytné a provozní místnosti, včetně okázalé jídelny s dveřmi na terasu. Elegantní hlavní schodiště z haly ústí do privátního patra, určeného pro rodinu majitele domu. Zde se vedle ložnice rodičů a hostinského pokoje nacházely i dětské pokoje a místnost vychovatelky. Personál obýval podkrovní. Sekundární boční schodiště, přístupné vedlejším, „služebním“ vchodem, sloužilo jako vstup do obytných prostor služebnictva. Zázemí domu představovaly provozní prostory v suterénu (kotelna, sklepy a vinný sklípek), které v roce 1928 doplnila dodatečně zbudovaná garáž pod terasou, navržená domácí stavební firmou Gustav Sachers Söhne.³² Uvedená vila představuje pravděpodobně nejhodnotnější libereckou realizaci v duchu módního dobového neoklasicismu. Mimořádná je autenticita objektu, který se dochoval pouze s minimem pozdějších zásahů (původní štukové stropy, dveřní a okenní výplně, vstupní hala s elegantním schodištěm do patra a krbem, vestavěné skříně, táflování, zasunovací dveře jídelny, kryt ústředního topení a stále funkční systém zasunovacích venkovních dřevěných žaluzií). Úspěšné liberecké realizace otevřely bezpochyby ateliéru dveře k dalším zakázkám a potvrdily správnost rozhodnutí otevřít severočeskou filiálku, neboť bylo nepochybně známkou společenské prestiže vlastnit dům vyprojektovaný tak významnou německou kancelář, což dokládá i ohlas v regionálním tisku.³³

Krátce nato firma navrhla další luxusní vilu, tentokrát v sousedním Jablonci nad Nisou pro Hugo Löbla, majitele prosperující továrny na výrobu elektrotechnického materiálu Kramer & Löbl.³⁴ Mohutná vila na půdorysu písmene L vychází stejně jako dům Luize Holdinghausenové z těžkých barokizujících forem, kombinovaných s populárním „kultivovaným neoklasicismem“. Střední průčelí rytmizuje pravidelný rastr oken, v přízemí pravoúhlých, v patře oblokových. Jinak hladkou fasádu oživují výrazné nadokenní římsy přízemí s dekorativními girlandami a subtilní ozdobné mříže. Rozložitý dům s členitým půdorysem zastřešuje masivní mansardová střecha. Nižší západní křídlo spojuje ohradní zeď s dvojgaráží a bytem řidiče, na jižní straně vystupuje elegantní zimní zahrada se střešní terasou, přístupnou z patra. V ose zahradního průčelí je mělký cylindrický rizalit

s vchodem na zahradní terasu. Hlavní vstup do domu byl po představeném schodišti s balustrádovým zábradlím. Ústředním prostorem náročně koncipovaných interiérů je vstupní hala s dřevěným schodištěm vedoucím do patra, mramorovým krbem a velkým vitrajovým oknem, do níž se vcházelo šatnou. V patře se nacházel pokoj pro hosty, ložnice rodičů, dětský pokoj s místností pro vychovatelku a dvě koupelny. Vytápění obstarávalo ústřední topení, situované v suterénu. V mimořádně hodnotných interiérech se do dnešní doby zachovalo množství původního vybavení, včetně táflování, svídel a replik klasicistních kamen v patře. Krátce nato (1928) liberecká pobočka vypracovala návrh vily pro Irene Fischerovou, manželku exportéra Hugo Fischera, v nedalekých Lučanech nad Nisou.³⁶ Ta se vyznačuje poněkud redukovanými formami, které již ohlašují následnou tvorbu, patrnou např. v Ústí nad Labem, třebaže dispozičně stále zachovává oblíbený model anglického halového domu.

Nejprominentnějším zadavatelem, se kterým ateliér spolupracoval, byl ovšem ústecký Spolek pro chemickou a hutní výrobu (Verein für Chemische und Metallurgische Produktion), který patřil k nejvýznamnějším chemickým koncernům meziválečné Evropy. Liberecká pobočka navrhla v Ústí nad Labem hned několik projektů, mj. čtyři vily pro vedoucí zaměstnance Spolku (1929–1930), zaměstnanecké sídliště

■ Poznámky

28 Magistrát města Liberce, Archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 954-I.

29 Ibidem.

30 Hegeman, Architekten Lossow & Kühne Dresden (pozn. 10), s. XXVII–XXVIII.

31 Rudolf Lodgman von Auen – Erwin Stein, *Die sudeten-deutschen Selbstverwaltungskörper: Eine Sammlung von Darstellungen der sudetendeutschen Städte und Bezirke und ihrer Arbeit in Wirtschaft, Finanzwesen, Hygiene, Sozialpolitik und Technik*, Bd. 6, Gablonz a. N. 1930, s. 380.

32 Magistrát města Liberce, archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 184-V.

33 Architektur Ausstellung Hans Max Kühne, *Reichenberger Zeitung*, 17. 1. 1932, s. 7. – Eine Architekturausstellung im Nordböhmisches Gewerbemuseum, *Reichenberger Tagesbote*, 19. 1. 1932, s. 3. – *Reichenberger Tagesbote*, 14. 2. 1932, s. 2.

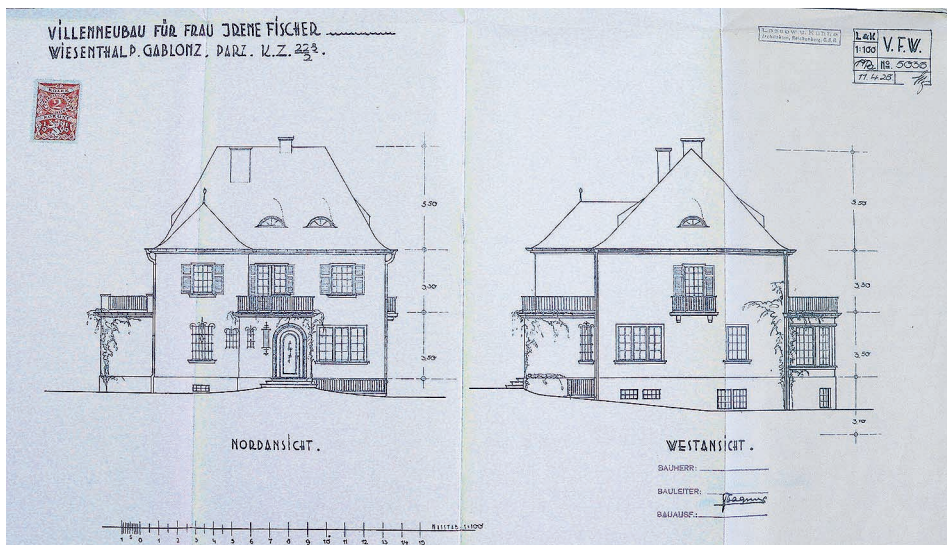
34 Magistrát města Jablonce nad Nisou, archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 2573.

35 Johannes Stauda, *Von deutscher Kultur in der Tschechoslowakei. Aus Anlass der Ausstellung für zeitgenössische Kultur in Brünn 1928*, Brno 1928, s. 89.

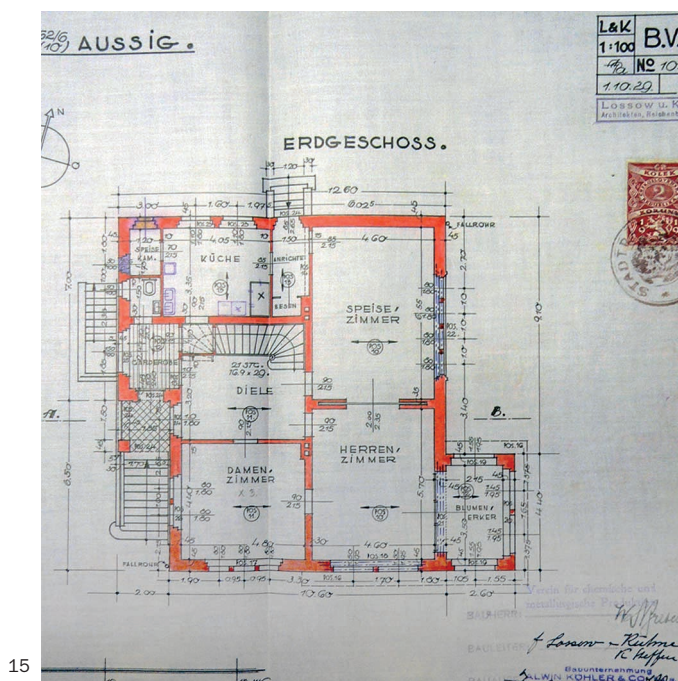
36 Městský úřad Lučany nad Nisou, archiv stavebního úřadu, složka domu čp. 630.

13

14

15

Obr. 13. Jablonec nad Nisou, zahradní průčelí vily Hugo Löbla v Riegrově ulici. Foto: autoři, 2013.

Obr. 14. Lučany nad Nisou, vila Irene Fischerové, výkres fasád na původní plánové dokumentaci. OLnN, ASÚ.

Obr. 15. Ústí nad Labem, vila Friedricha Martina, původní plánová dokumentace, půdorys přízemí. MMÚnL, ASÚ.

Skřivánek (1930) a především novou správnou budovu (1929–1930), na které se podílel sám Hans Max Kühne.³⁷ Za angažováním firmy Lossow & Kühne stál tehdejší ředitel stavebního oddělení Spolku Ing. Erich Breindl.³⁸ Ten se výborně orientoval v moderní architektuře, preferoval ovšem spíše její konzervativnější proud, přestože znal a sledoval i soudobou architektonickou avantgardu.³⁹ Sám se podílel také na několika stavbách pro Spolek, mj. vyprojektoval obytný dům čp. 49 v Klíšské ulici, obytnou kolonii v ulici U České besedy a zbylé tři ředitelské vily v ulici Veleslavínova a Na Vyhliďce.

Investorem vil byl penzionát Spolku. Z nich vyniká především dvoupodlažní vila čp. 1941 ve Veleslavínově ulici, postavená pro vedoucího výzkumu Friedricha Martina.⁴⁰ Dům s valbovou střechou a kamennou podezdívkou má prostou, uměřenou fasádu, kterou oživují pouze rozměrná okna s výraznými šambránami a dvě asymetrické terasy v nároží. S konzervativním exteriérem kontrastuje nápaditý, racionálně řešený půdorys s efektivní skladbou místností, jeden z typických znaků tvorby ateliéru. Ústředním prostorem je hala se schodištěm, kolem níž jsou seskupeny další místnosti (kuchyň, jídelna, dámský pokoj a pánský pokoj s navazující zimní zahradou). V patře se pak nacházely privátní prostory rodiny s hostinským pokojem. Kromě provozního zázemí domu zahrnoval suterén také byt domovníka. Všechny domy jsou vybudovány v jednotném

■ Poznámky

37 Bauprojekte des Vereines für chem. und metall. Produktion in Aussig, *Reichenberger Zeitung*, 21. 9. 1929, s. 3. – Verwaltungsgebäude des Vereines für Chemische und Metallurgische Produktion in Aussig, *Deutsche Bauzeitung* LXV, 1931, č. 93–94, s. 573–575.

38 Kontakt s kanceláří mu zprostředkoval ředitel městského stavebního úřadu Ernst Krob a stavební rada Franz Josef Arnold, vedoucí ústecké pobočky Metznerbundu a autor pozoruhodných S-domů v ulicích Na Vlnovce a Mezidomí, který se s tvorbou ateliéru seznámil během svých studií v Drážďanech. Jiří Kička et al., *Dílo sedmi generací: 150 let Spolku pro chemickou a hutní výrobu v Ústí nad Labem*, Ústí nad Labem 2008, s. 267.

39 Tomáš Pavlíček, *Architektura 1. poloviny 20. století v západní části Ústeckého kraje*, Ústí nad Labem 2005, s. 60–61.

40 Archiv města Ústí nad Labem, spisový meziarchiv, složka domu čp. 1941.

Obr. 16. Ústí nad Labem, ředitelská dvojvila čp. 1955 ve Velešlavínově ulici, původní plánová dokumentace, půdorys přízemí. MMÚnL, ASÚ.

Obr. 17. Ústí nad Labem, ředitelská dvojvila čp. 1955 ve Velešlavínově ulici, hlavní průčelí. Foto: autoři, 2016.

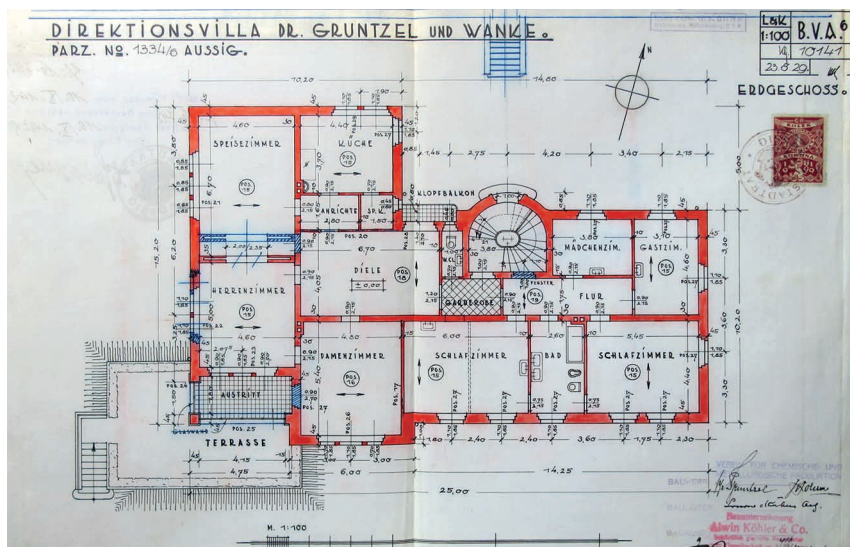
duchu, liší se pouze velikostí a dispozičním řešením (dvojvily čp. 1955, 1956 a 1957).⁴¹

Charakteristickými znaky jsou kamenné podezdívky, okna s výraznými šambránami a dřevěnými okenicemi, valbové střechy a zejména půdorys v duchu anglického halového domu, aplikovaný kancelář i u projektů individuálního bydlení v předchozích dekadách. Nedílnou součástí vil jsou terasy a kultivované okrasné zahrady, dotvářející celkový harmonický obraz.⁴² Přidanou hodnotu pak představovalo mimořádně zdařilé zasazení domů do terénu, umožňující působivý výhled do údolí Labe. Přes pozdější přestavby se vily dochovaly v dobrém stavu, včetně reliktního původního vybavení. Nejzajímavější jsou okenní olivy a dveřní kliky z bakelitu, první průmyslově vyráběné umělé hmoty, vyhledávané pro svou trvanlivost a odolnost. Vedle těchto „progresivněji“ koncipovaných realizací ovšem firma neopouštěla ani bezpečné neobarokní vody, což dobře ilustruje Strobachova vila ve Velkém Šenově (1929) či lovecký zámek v Kružíně u Loun (1936–1937), jehož investorem byl Arno Riedel.

Po připojení pohraničí k Říši sice liberecká pobočka nadále fungovala, ale pracovala jen na drobnějších zakázkách, rozpracovaných narmoze ještě před válkou. Labutí píseň kanceláře představují nerealizované pompézní projekty nové lázeňské kolonády v Karlových Varech,⁴³ vládního sídla krakovského distriktu Generálního gouvernementu (Polsko) a zamýšlená spolupráce s Albertem Speerem na přestavbě Berlína.⁴⁴ Ambiciózní plány však záhy zhatila Kühnova smrt roku 1942. Činnost ateliéru pod vedením Josefa von Lamatsche se poté omezila víceméně na adaptace průmyslových objektů pro válečnou výrobu (např. Kramer & Löbl, dnešní ABB Elektro-Praga s. r. o. v Jablonci nad Nisou) a stavbu protiletectvých krytů (Büllmannwerke, Jablonecké Paseky), což bylo zapříčiněno i postupující válkou. Konec války znamenal i ukončení činnosti firmy Lossow & Kühne. Josef von Lamatsch si v 50. letech založil samostatnou praxi ve Frankfurtu nad Mohanem a v současnosti v jeho šlépějích pokračuje frankfurtská kancelář LKP Architekten und Ingenieure GBR, vedená Rainerem von Lamatsch-Kaempfe.⁴⁵

Tradiční, či moderní?

Pokud bychom hledali skutečně moderní, soudobý vklad, pak je jím samotná praxe navr-

16

17

hování vil v ateliéru Lossow & Kühne. V době systematizace výroby, produkce kontrolované za účelem celkového zrychlení a zlevnění, se představa vytvoření základního stavebního prototypu, který lze následně „donekonečna“ variovat, jeví jako zcela přirozená a logická. Základní moduly, ať už v podobě řešení fasád, linií střešních ploch či půdorysných koncepcí jednotlivých místností, jsou v podstatě mechanicky přejímány a skládány do pokaždé nového, nicméně obdobného celku. Daným postupem nevznikají stavby novátorských, originálních, individuálních solitérů, můžeme spíše hovořit o stavební skupině odvozené od základního, standardizovaného typu. Uplatnění daných principů dokládá schopnost architektů přizpůsobit se vysoké poptávce klasičtější smýšlející severočeské klientely a zároveň přinášející osvícenou „syntézu mezi tradicí a vizí budoucnosti“.⁴⁶

Sledujeme-li specifické rysy severočeských vil z produkce ateliéru Lossow & Kühne, nabízí se srovnání s ostatními stavbami vilové archi-

tektury v Československu 20. let. Jak dalece jsme vzdáleni od transparentních, celoproskle-
ných fasád, asymetrických, organicky rostlých

■ Poznámky

⁴¹ Archiv města Ústí nad Labem, spisový meziarchiv, složka domu čp. 1955.

⁴² Bauprojekte des Vereines für che. und metall. Produktion in Aussig, *Reichenberger Zeitung*, 21. 9. 1929, s. 3.

⁴³ Lossow & Kühne. Wettbewerb für einen Kurmittelpunkt in Karlsbad, *Deutsche Bauzeitung* LXXV, 1941, č. 12, s. 209–210.

⁴⁴ Angela Hartmann, *Architekten Lossow & Kühne Dresden. Mit einer Einleitung von Werner Hegemann*, Berlin 1998, s. XIII.

⁴⁵ LKP Architekten u. Ingenieure GBR, <http://www.fairpartners.com/firmencenter/lieferantenprofil.aspx?compid=8153>, vyhledáno 11. 12. 2018.

⁴⁶ Pavel Zatloukal, *Příběhy z dlouhého století: architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc 2002, s. 580.

18

Obr. 18. Kružíň u Loun, lovecký zámček Arno Riedla krátce po dostavbě. Typickým prvkem tvorby kanceláře je spojení bytostně tradicionalistických forem hlavní budovy s moderními prvky (krytá terasa s krbem). Archiv autorů.

půdorysů a hmot či posuvných přiček interiérů umožňujících variabilní proměny prostoru? Dalo by se říci, že se v tvorbě drážďanských architektů očitáme na přesném protipólu, kde je pevně dána hmota, určující obrys, neměnný, v historii zakotvený tvar. Hierarchizace prostoru a formy jako by poskytovala návod ke čtení významů stavby, převzatých z předešlých epoch. Architekti prosazují klasické elementy, stavební postupy i materiály, tradice jim slouží jako „rezervoár rozmanitých citací a sugestivních evokací minulosti“.⁴⁷ Rozdíl mimo jiné spočívá v kulturním zázemí a duchovním směřování objednavatelů. Jedni tíhnou k tradičnímu lokálnímu základu, druzí se otvírají univerzalitě internacionálního stylu. Základ ovšem zůstává tentýž – vila jako ztělesnění ideálů stavebníka, jeho individuality a touhy po vytvoření jak rodinného zázemí, tak ostentativní ukázky reprezentace, včetně naplnění požadavků kladebných na pohodlí, funkčnost a hygienu, tedy klíčových aspektů moderního městského života. V severočeských vilách se tak do velké míry projevují obdobná východiska jako u projektů avantgardních architektů. Při bližším pohledu tak na povrch vystupuje mnohoznačnost a nekončící spektrum architektonického výraziva, které rozhodně nelze sledovat překonaným prizmatem jednotného lineárního vývoje.

Vily z perspektivy památkové péče

Kromě hledání, poznání a porozumění historickým souvislostem vzniku a podoby studovaných staveb se jako zásadní jeví také jejich současný stavebně-technický stav, jeho budoucí proměny a směřování. V zájmu zachování autentických architektonických a stavebních specifik je namístě volit citlivý a poučený přístup v rámci obnovy ať už dílčích, či celkových

rekonstrukcí. Průzkum staveb pak slouží nejen k určení hodnot vil, ale také rozsahu a míry jejich poškození a návrhů případné revitalizace. Požadavek provedení stavebněhistorického průzkumu coby jednoho ze základních nástrojů památkové péče je ovšem legislativně podmíněn pouze u památkově chráněných objektů. Většinu vil od ateliéru Lossow & Kühne ovšem bohužel nenajdeme na seznamu kulturních památek a dlouhodobě byla chráněna pouze Löblovská vila v Jablonci nad Nisou.

Absence památkové ochrany se tak negativně projevuje především v živelných stavebních úpravách, které nectí historickou podstatu domů ani původní materii. Mimořádně nebezpečná je v tomto směru zejména aktuální snaha o snižování energetické náročnosti budov, projevující se nejen v plošných výměnách oken a dveří, zpravidla za plastové, ale i v nevratném zániku architektonických prvků a ušlechtilých omítek, které ve velkém měřítku nahrazuje kontaktní zateplovací systém, zásadně měnící vzhled i proporce staveb, ale také původní princip cirkulace vlhkosti ve zdivu. A tak mnohdy pouze památková ochrana zajistí výběr vhodných postupů a materiálů při rekonstrukcích tak, aby neměly ničivý a nevratný dopad na stavební konstrukce a jejich podobu.

Až v roce 2008 byla do Ústředního seznamu kulturních památek zapsána Hielleho vila v Krásné Lípě, kterou následovala vila Holdinghausen v Liberci (2014) a konečně Schubertova vila v Hrádku nad Nisou (2016). A právě rekonstrukce Schubertovy vily poslouží jako ukázkový příklad. Město Hrádek nad Nisou, vlastník domu, iniciovalo a podpořilo zápis mezi kulturní památky. V rámci plánování rozsáhlé a náročné rekonstrukce financovalo vznik stavebněhistorického průzkumu. Jeho výsledky ovlivnily práci architektů, rekonstrukce proběhla velmi citlivě a s respektem k původní podobě stavby. Zpracování návrhu obnovy se zhostil architekt Jakub Středa z libereckého Projektového ateliéru David a vytvořil mimořádně zdařilý projekt. Na střechu se tak vrátila

historicky doložená břidlice, byly znovu vyrobeny chybějící okenice i dveřnice a rozsáhlou rehabilitací prošly interiéry objektu, včetně vytvoření replik textilních tapet. Zároveň byla znovu vybudována příjezdová rampa a na základě dochované historické dokumentace došlo k obnově oplocení.

Dlužno podotknout, že daný postup stále nelze označit za běžný, ba naopak. Investoři často vnímají požadavek zpracování průzkumu jako nutné zlo a projektanti se s jeho závěry ani neseznámí, neboť pokud už vzniká, děje se tak často již souběžně se stavebními pracemi. Průzkum pak sice zůstává jako významný doklad a zdroj informací, ovšem bez potenciálu využití v projekční praxi. Přitom v zájmu poučeného přístupu k rekonstrukcím staveb vyvstává jako nezastupitelná právě mezioborová spolupráce stavebního historika, projektanta, stavaře a památkáře. Přejme tedy vilám od ateliéru Lossow & Kühne, třebaže památkově nechráněným, osvěcené vlastníky, kteří k jejich rekonstrukcím budou přistupovat zodpovědně a s úctou k nenahraditelným, a přeci tak zranitelným kvalitám, které v sobě nesou.

Mgr. Jaroslav ZEMAN, Ph.D.
NPÚ, ÚOP v Liberci
zeman.jaroslav@npu.cz

Mgr. Alena ŘIČÁNKOVÁ, Ph.D.
NPÚ, ÚOP v Liberci
ricankova.alena@npu.cz

■ Poznámky

⁴⁷ Rostislav Švácha, Regionalismus v architektuře 20. století, in: Ludvík Ševeček – Ladislava Horňáková (edd.), *Středoevropská architektura 1890–1998: sborník příspěvků symposia = Central European architecture in the period 1890–1998: the Symposium Proceedings [Zlín, 23.–24. října 1998]*, Zlín 1999, s. 30.